

KOSZTYÓ GYULA

KÖZÁLLAPOTOK UNGVÁRON A HÁBORÚ ÁRNYÉKÁBAN (1944)*

1944-ben Ungvár az Északkeleti Hadművelési Terület fővárosaként funkcionált. Ezen kívül Ung vármegye lakosságának 77,3%-a¹ is a városban koncentrált, ami a település jelentőségét csak növelte. Fontos közigazgatási intézmények székhelyének is helyet adott ugyanis itt volt a központja a kormányzói biztosságnak, az Ungi Közigazgatási Kirendeltségnek, a Magyar Királyi Kárpáti Katonai és Gazdasági Parancsnokságnak, a számtalan társadalmi intézményről, egyesületről nem is beszélve. A város 1944-re Kárpátalja életének meghatározó stratégiai, logisztikai, politikai és kulturális központjává vált.

Ungvárt az első bécsi döntés után 1938-ban törvényhatósági jogú (thj.) várossá nyilvánították. Ezért más közigazgatási jellemzőkkel rendelkezett, mint egy átlagos város. Ennek legfontosabb jellemzője, hogy a törvényhatósági jogú város vezetője a vármegye vezetője volt, a főispán. Első tisztviselője a polgármester, akit a város törvényhatósági bizottsági közgyűlése tíz évre választott meg. A polgármesternek hozzáértő személynek kellett lennie, akinek városfejlesztési, városrendezési, városépítési kvalitásokkal is rendelkeznie kellett.² A polgármester az elvégzett tevékenységéről a város közigazgatási bizottságához – amelynek elnöke a főispán volt – köteles volt jelentést benyújtani. Ezt az 1876. évi VI. tc. 64. §-a írta elő. A beszámoló jelentésében a város közigazgatásának ágazati (pénzügy, köz- és szociális ellátás, műszaki fejlesztések, közegészségügy stb.) menetéről kellett pontos tájékoztatást adnia a főispánnak.

E tanulmány tárgya többek között egy ilyen polgármesteri jelentés. A beszámoló jelentést dr. Megay László polgármester nyújtotta be (olvasta fel) Ungvár thj. város közigazgatási bizottságának elnökéhez, Réthy-Haszlinger Ferenc főispánhoz 1944. augusztus 16-án.³

* A téma kutatását az MTA Domus Hungarica ösztöndíjprogramja támogatta.

¹ 1941. évi népszámlálás szerint Ungvár lakossága 35 155 fő volt. Ung vármegye lakossága 45 459 főt tett ki. L.: *Magyar Statisztikai Szemle*, 1941. szeptember, 614–615. p.

² MAGYARY Zoltán: *Magyar közigazgatás. A közigazgatás szerepe a XX. sz. államában. A magyar közigazgatás szervezete, működése és jogi rendje*, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1942, 338. p.

³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár beregszászi részlege [a továbbiakban: KTÁL] Fond 47., op. 1., od. zb. 407.

Pénzügyi élet

Ungvár thj. város 1944. évi pénzügyi életére nincs teljes rálátásunk. Ennek oka a levéltári iratok töredezettségében keresendő. A iratok formájában két pénzügyi forrástípus maradt ránk. Az első Ungvár polgármesterének, Megay Lászlónak a felkérésére 1943 augusztusában elkészített költségelőirányzat.⁴ Ez azonban nem használható, mivel nem maradt fenn a költség előirányzatának zárszámadása, amely elengedhetetlen a tényleges pénzügyi tevékenység bemutatásához. A másik forrás, amely inkább használható, a polgármester beszámolója a város pénzügyi életéről. Ez azonban csak az év első hat hónapjáról közli a pénzügyi állapotokat. E beszámolóban Megay polgármester a város 1944. január 1. és június 30. közötti időszak pénzügyi helyzetéről adott alapos tájékoztatást Ungvár thj. város közigazgatási bizottságának 1944. augusztus 16-i ülésén.⁵

1944 első fele pénzügyi szempontból igencsak nehézre sikeredett a város életében. A pénzügyi apparátust jelentős mértékben leterhelte a zsidó kérdés rendezése következtében előállt számos adminisztrációs munka.⁶ Ebből ugyanis leginkább a város adóhivatala vette ki a részét. Az adóhatóság emiatt késett az 1943. költségvetési év lezárásával, és így az új, 1944. évi költségvetés beterjesztésével is. A költségvetés összeállítása nélkül nem indulhatott meg az ekkor már oly égetően szükséges pénzek folyósítása a kiadások fedezésére.

Az 1944. évre vonatkozó föld- és házadó kivetése is késett, arra csak márciusban került sor. A késés legfőbb oka az 1943-as költségvetés pénzügyi lezárásának elhúzódása volt. Miután erre 1944. április végén sor került az adóhivatal azonnal hitelesítette is azt. 1944 júniusáig a város költségvetésének bevételi oldalát jelentő kereseti, jövedelem- és vagyonadó kivetésének tervezetei is elkészültek, ami az alapja volt az új költségvetésnek. 1944. január 1. és június 30. között Ungvár városának az együttes és különkezelésű naplókön befolyt összeg 1 586 247 pengőt tett ki.⁷

⁴ Ungvár thj. város 1944. évi költségvetése, KTÁL.

⁵ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407. 1–10. p.

⁶ 1944. április 20-án megkezdődött Ungváron a zsidók összegyűjtése a városban kialakított két gyűjtőtáborban. Az összegyűjtés kerületenként zajlott. A zsidó családokat a hatóságok a gettókba kísérték, és ezzel párhuzamosan a hátrahagyott ingóságokat szoros zár alá vették az adóhatóság emberei. A szoros zár alá vétel során a lakásokban lévő ingóságokról három példányban leltárt kellett készíteniük. Ezután a lakóház egyik szobájába kellett összegyűjteniük a lakberendezéseket, és a lakás ajtaját hivatali pecséttel ellátni. A pecséten ez a felirat szerepelt: „Az 1.600/1944. M.E. számú rendelet 12. §-a értelmében szoros zár alá helyezett vagyon!” Az adóhatóság leterheltségének mértékéről árulkodik, hogy csak április 20-án, egyetlen nap leforgása alatt Ungvár adóhatóságának alkalmazottai 540 zsidó lakást vettek szoros zár alá. L. bővebben: KTÁL Fond 45., op. 3., od. zb. 1817., 13. p.; *Kárpáti Híradó*, 1944. április 21., 3. p.

⁷ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 2. p.

Ungvár képviselőtestülete 1944-ben nem emelte a városi pótdadót⁸ (63%) és az adókulcsot, ami pozitívumnak volt mondható a lakosság anyagi megtakarítása szempontjából.⁹ Ezzel szemben viszont a zsidó üzletek bezárása¹⁰ jelentős bevételcsökkenést jelentett a városkasszának. Ennek a hiánynak a mértékét Megay László polgármester 30%-ra becsülte augusztusban. Részben e bevételkiesés, részben pedig az általános bevétel fokozása érdekében a városi adóhivatal a behajtások megszigorítását kezdeményezte nyár végén. Ezek a szigorítások leginkább az 1943-as évre vonatkozó hátralékok behajtására vonatkoztak.

Az adóhivatali munka lassúságának egyik oka – mint már említettem – az volt, hogy az alkalmazottak a zsidók összegyűjtése következtében előállt pénzügyi, leltározási feladatokat látták el. A másik oka pedig, hogy a hivatali feladatokat ellátó személyzet száma tovább csökkent, mivel négy fő katonai szolgálatát töltötte 1944-ben. A személyzeti létszám növelését csak augusztusban sikerült elérni.¹¹

Még 1943-ban több zsidó ingatlan került Ungvár thj. város tulajdonába. Ilyen volt dr. Benedek Árpád kórházigazgató által használt (Schwezer-féle) szőlő, kb. egy kataszteri holdnyi (0,5 ha) területtel, vagy a Grünwald Mór-féle ingatlanból Ungvár városának legeltetési céljaira kisajátított 50 kataszteri holdnyi terület.¹² 1944-ben a város ezekkel a mezőgazdasági területekkel együtt használta a településhez közel lévő Grünwald Antal-féle ingatlant, mintegy 60 kataszteri holdnyi területen.

A zsidó lakosság kitelepítése után Ungvár város kezelésébe került a volt Plotényi parti gőz- és kádfürdő. A fürdő közegészségügyi fontossággal bírt. Az átvétel pillanatában jelentős fogyatékoságokkal rendelkezett, amelyeket a városvezetésnek a megnyitás előtt ki kellett javíttatnia. A város kezelésébe vette továbbá a Kovács Imre-féle szemétfuvarozási üzemet is, a köztisztaság biztosítására.¹³

⁸ A pótdadó célja az egyéb adókatóriákban jelentkező egyenlőtlenségek megszüntetése volt.

⁹ Az 1944. év költségvetési hiány miatt több kárpátaljai városban is megemelték a pótdadó mértékét. Beregszászban 80%-ra, Máramarossziget városában 45%-ra. Ehhez képest Ungvár 63%-os pótdadjával a középmezőnyhöz tartozott. Ebből fedezte a város az 56,8%-os költségvetési hiányt, a 9,4%-os nyugdíj költséghiányt és a 2,8%-os egyéb hiányokat. L.: *Ung vármegye hivatalos lapja*, 1944. május 4., 1–2. p.

¹⁰ 1944. április 4-én Ungváron minden zsidó tulajdonban lévő ipari és kereskedelmi üzletet lefoglalt a város. Az üzleteket bezárták, és az adóhatóság emberei, miután az üzletek készleteiről leltárt készítettek, azokat szoros zár alá vették. L.: *Kárpáti Híradó*, 1944. április 5., 3. p.

¹¹ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 2. p.

¹² Uo.

¹³ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 2. p.

1. táblázat
Ungvár adóbevétele (pengő)

Adónem	1944. január 1. – június 30.*
Borfogyasztási adó	109 198
Szikvíz- és ásványvíz-fogyasztási adó	5925
Szeszfogyasztási adó	54 891
Sörfogyasztási adó	8987
Italmérési engedélyek (illeték)	14 390
Szeszesital-forgalmi illeték	1576
Vigadalmi adó	64 144
Kövezetvám	971
Helypénz	84 854
Húsfogyasztási adó	78 748
Vágóhíddíj	92 650
Istálló- és akoldíj	24
Hűtőkamradíj	6754
Műjégdíj	1236
Rendbírság	536
Hirdetések utáni községi adó	784
Közhelyhasználati díj	3462
Késedelmi kamat	60
Hússzemledíj	537
Nyomtatvány	535
Bőr- és bélraktárdíj	22 421
Kantinbér	600
Vásártéri q díj	71
Fedezettetés	1725
Vágóhídi egyéb	1418
Összesen:	556 497

* *Forrás:* KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 3–4. p.

Köz- és szociális ellátás

A közellátás 1944-ben kisebb hiányosságoktól eltekintve rendben folyt Ungváron. A lakosság ellátása alapján az úgynevezett Jurcsek-féle terven nyugodott, vagyis a központilag megállapított mezőgazdasági termény-

beszolgáltatáson. Bár országos szinten e terménybeszolgáltatási rendszer a készletekkel való gazdálkodást biztosabb alapokra helyezte, nem számolt a termelés helyi sajátosságaival, esetleges problémáival. Így történt, hogy az Ungvár területén élő termelők a II. csoportba tartozó, központilag megállapított zsírbeszolgáltatásnak nem tudtak a kívánt mértékben eleget tenni az 1943/1944. beszolgáltatási évben. Ennek oka az volt, hogy a város területén nem volt meg az ehhez szükséges olajos- és hízlalási takarmány, emiatt pedig hízottsertés-tenyésztés sem folyt.¹⁴

A szociális állapotokon kívánt némiképp javítani a városvezetés népruházati és lábbeliakcióval. Ennek keretei között a mezőgazdasági cselédség és munkásság között 30 családnak ruházatot, 11 cselédnek pedig bakancsot jutatott a város vezetése.¹⁵ Ungvár thj. város területén 1944 első felében a polgármester 758 darab készcipő vásárlására feljogosító utalványt (1943 első felében 2704 darabot), méret utáni cipőkészítésre 1199 darabot (1943 első felében 1125 darabot)¹⁶ bocsátott a lakosság rendelkezésére.¹⁷ A már elhasználdott lábbelik pótlására nem sok esély volt, azok roppant magas ára miatt.¹⁸ Az elhasznált cipők fejelésére 2677 (1943 első felében 2190 darab), talpalására 3893 darab (1943 első felében 7360 darab) utalvány szétosztását engedélyezte a polgármester.¹⁹ Textilutalványra 1256 darab kiselejtezett cipőt osztottak ki Ungváron az év első hat hónapjában.²⁰ A lábbeli és cipő biztosítása legalább a mezőgazdasági munkásság számára kulcsfontosságú volt.

A közellátásban az alapvető élelmiszerek biztosítására törekedtek. A kötött áruforgalom 1944-ben Ungváron ekkor szinte még csak a kenyér- és húsuputalványokra vonatkozott. 1944. február 1-jétől azonban a polgármester bevezette a tejutalványrendszert is a tejkészletek elégtelensége miatt.²¹ Súlyosbodott a helyzet az alapvető élelmiszerek biztosítása terén a zsidó lakosság összegyűjtésekor is. A város két gyűjtőtáborába kitelepített 17 560 zsidó lakos élelmezését a város 1944. május 5-től vette át, s azt a város készleteiből kellett fedezni.²²

A jegyhez kötött fogyasztási cikkek beszerzését, elosztását és árát a polgármesteren keresztül a főispán mint közellátási kormánybiztos szigorúan

¹⁴ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 4. p.

¹⁵ Uo.

¹⁶ KTÁL Fond 158., op. 3., od. zb. 79., 5. p.

¹⁷ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 4. p.

¹⁸ A mezőgazdasági bakancsok ára 50–62 pengő között változott 1944-ben, L.: KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 296., 104. p. Miközben a munkafizetéssel és teljesítménnyel járó mezőgazdasági munkára vonatkozó legmagasabb napszámber átlagosan hat pengő volt Ung vármegyében; L.: *Ung vármegye hivatalos lapja*, 1944. március 2., 1–2. p.

¹⁹ KTÁL Fond 158., op. 3., od. zb. 79., 5. p.

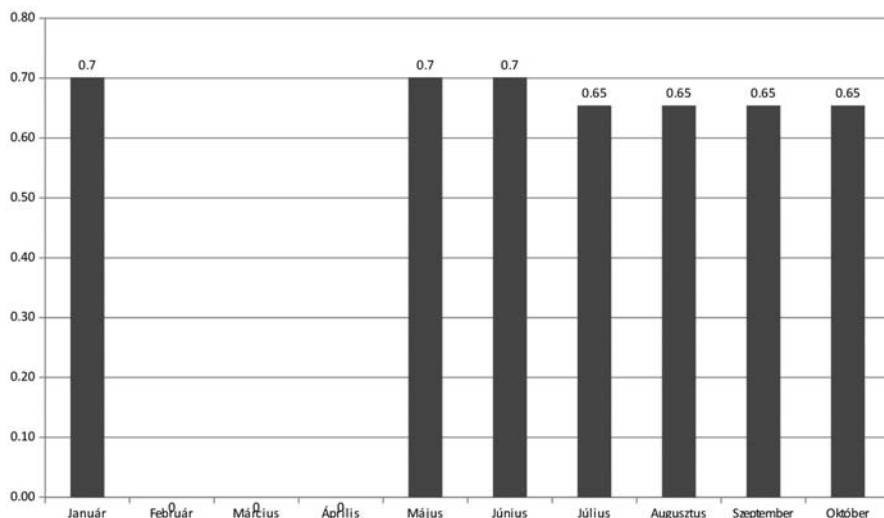
²⁰ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 4. p.

²¹ Uo.

²² Uo.

szabályozta és felügyelte. Az élelmiszerek közül a cukor- és lisztellátás kulcsfontosságú volt, és annak zavartalan biztosítására Ungvár polgármestere egész évben különös gondot fordított.

1. ábra
Ungvár cukorfejadag-mennyisége 1944-ben (dekagramm)*

* A hiányzó hónapokra vonatkozó adatok nem maradtak fenn.

Cukorból 1944 első hat hónapjában cukorjegyre 144 555 kilogrammot, vendéglátói iparosok részére 5400 kilogrammot, édességipari üzemek részére 48 320 kilogrammot, gyógyszerárak részére 540 kilogrammot, egészségügyi intézmények részére 3720 kilogrammot utalt ki.²³ Az ingyenes zöldkeresztes cukorakció céljaira a belügyminiszter 1100 cukorjegyet biztosított. Ebből 150 terhes és szoptató anyáé, 500 hat év alatti gyermeké és 800 6–11 év közötti gyermeké részesülhetett egész évben ingyenes cukorsegélyben.²⁴

A liszt- és kenyérellátás is zavartalan volt 1944 első felében. 5433 q nullás- és 13 492 q fimonlisztet utaltak ki a város ellátására.²⁵ Ez 21 dkg napi fejadagot jelentett a városnak átlagosan az év első felében, ami az egy évvel korábbi időszak 16 dkg²⁶ napi fejadagjához viszonyítva némi javulást mutatott.

²³ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 5. p.

²⁴ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 288., 31. p.

²⁵ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 5. p.

²⁶ KTÁL Fond 158., op. 3., od. zb. 79., 5. p.

2. táblázat
 Pillanatkép Ungvár szociális ügyosztályának munkájáról

	1944. április 13. (fő)*	1944. május 5. (fő)**
önellátók	2453	2249
25 dkg kenyérjegggyel ellátva	32 732	32 485
15 dkg kenyérjegggyel ellátva	4250	4214
35 dkg kenyérjegggyel ellátva	3655	3104
egy éven aluliak lisztjegggyel ellátva	471	539
vidékről a városba betelepített zsidók, akik kenyérellátásáról a város gondoskodott	-	8038

* Forrás: KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 309., 1. p.

** Forrás: KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 309., 4. p.

A város élelmezése szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy hüvelyesekekből az 1943. év jó termést hozott, aminek következtében a szükségleteket a város ki tudta elégíteni. Az 1943/1944. évre²⁷ kiutaltak a város ellátására 646 q babot és 1076 q hántott borsót, amiből mintegy 400 q fölösleg maradt, amit a főispán rendelkezésére használtak fel a vármegyében, leginkább szegényellátásra.

A tejellátás terén a város teljes mértékben a falvak tejtermelésére volt utalva. Ez, illetve a szűkülő mennyiség indukálta a tejtulvány bevezetését februárban. A háború és a szarvasmarha-beszolgáltatás a meglévő készleteket még inkább felértékelték. A kötelező szarvasmarha-beszolgáltatást a gazdák a törvény adta lehetőséggel élve inkább meddő tehenekkel teljesítették. 1944 első felében a város lakosságának 98 128 liter tejtvásárlására jogosító utalványt osztottak ki.²⁸ Ez a hat hónapra átlagosan havi 2,7 liter tejfejadagot jelentett, ami jóval több volt, mint például Budapest fejadagja, ami ebben az időszakban 0,16 litert tett ki havonta.²⁹ Ungvár tejellátását Pacher Ferenc deregnyői földbirtokos biztosította, aki Ung vármegye 23 községében szervezte meg a tejgyűjtést és a vajkészítést. A deregnyői földbirtokosnak köszönhetően 1944. február 16.³⁰ és június 30. között 7360 kg vaját bocsátottak a város rendelkezésére. Ez a mennyiség a város lakosságának havonta 5–20 dkg vajfejadag megvásárlását tette lehetővé február és július között.³¹

²⁷ Az előírt mennyiségű terményt minden év július 1-jétől a következő év június 30-ig kellett beszolgáltatni a gazdáknak országszerte.

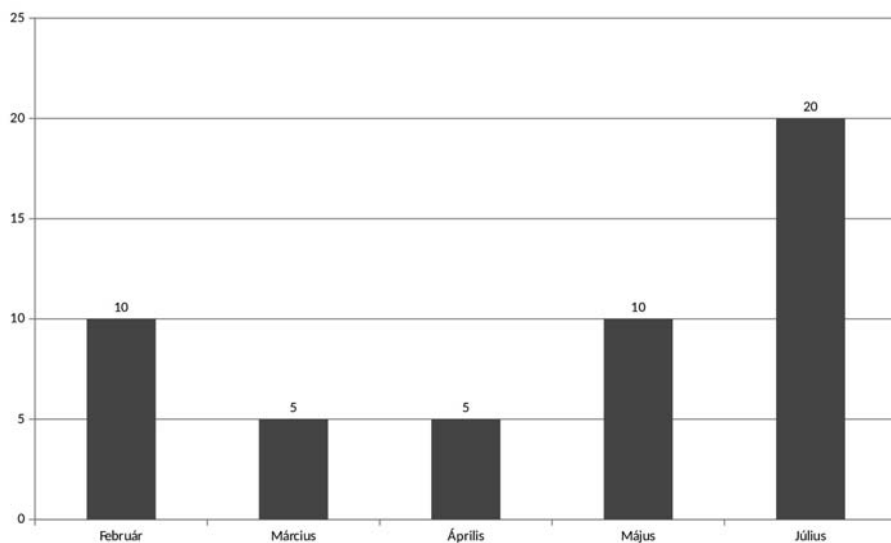
²⁸ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 5. p.

²⁹ *Budapest statisztikai évkönyve az 1944–1946. évekről*, Budapesti Statisztikai Hivatal, Budapest, 1948, 146. p.

³⁰ L.: *Kárpáti Híradó*, 1944. február 15., 3. p.

³¹ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 6. p.

2. ábra
 Ungvár vajfejadag-mennyiségének alakulása 1944-ben (dekagramm)*

* A hiányzó hónapokban nem lehetett vajot kapni a városban.

A deregnyői uradalmon kívül a város képviselőtestülete tejszükségletének biztosítását más forrásokból is igyekezett megteremteni. Az ungi közigazgatási kirendeltség Ungvárhoz közel eső falvaiban lépéseket tettek a tejgyűjtés megszervezésére. Ennek érdekében Megay László polgármester aktív levelezésbe kezdett Vincze András kormányzói biztossal,³² azonban a kezdeményezés eredményéről iratok nem maradtak fenn.

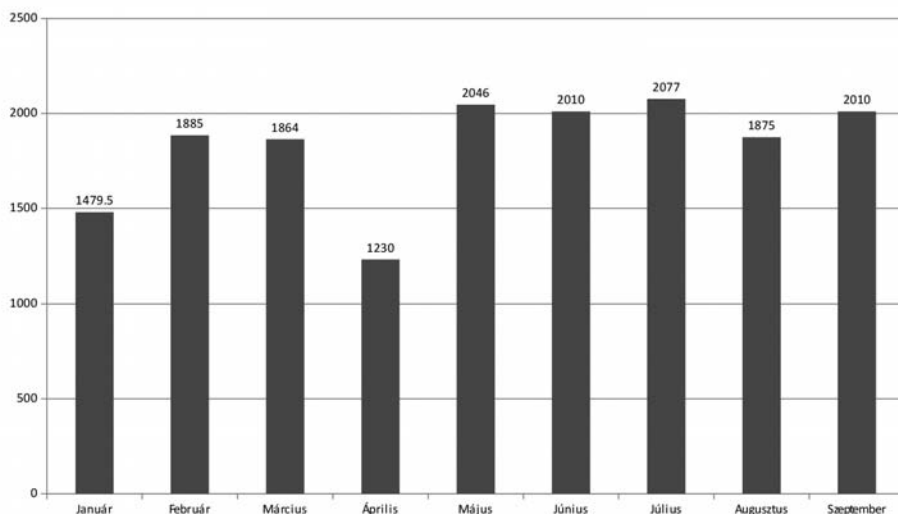
A tejellátás szerves része volt a zöldkeresztes tejakció. A belügyminisztériumi segélyből finanszírozott zöldkeresztes tejellátásban elsősorban a várandós, szoptató anyák, illetve a csecsemők és kisgyerekek részesültek. 1944 szeptemberéig – csak eddig a hónapig maradtak fenn levéltári adatok – az ezekre a tejakciókra költött államsegély fokozatosan csökkent. A negyedévenként folyósított belügyminiszteri segély 1944 első negyedévében 4 ezer, második negyedévében 2 ezer, a harmadikban pedig 3,1 ezer pengőtt tett ki.³³ Bár az ingyenes tejakciókra fordítható összeg mennyisége relatíve csökkent az év végére, ez nem vonta maga után a tej mennyiségének csökkenését is.

³² Uo.

³³ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 287., 97–114. p.

3. ábra

Ungváron zöldkeresztes tejakció keretei között szétosztott tejmenyiség (liter)

1944 folyamán változott a zöldkeresztes tejakciókban részesülők személye is, ahogyan a ráfordítható összegek is csökkentek. Az első évnegyedben a terhes és szoptató nők (50 fő), a három éven aluli kisgyerekek (150 fő), a három és öt év közötti gyerekek (200 fő), illetve a 6 és 11 év közötti gyerekek (400 fő) is részesültek ingyenes tejjelátásban.³⁴ A második negyedévben ez némiképp módosult. Április és június között ugyanis továbbra is kaptak ingyenes tejjelátást a terhes nők (50 fő), a három és öt év közötti kisgyerekek (200 fő), illetve a 6–11 év közötti gyerekek (400 fő). Azonban már csak két-éves kornál fiatalabb csecsemők részesültek további tejakcióban (150 fő).³⁵ A harmadik negyedévben a módosításoknak megfelelően már a három éven felüli gyerekek sem kaptak a zöldkeresztes tejakcióból. 1944. július-szeptember között pedig már pusztán csak a várandós és szoptató anyukák (138 fő), illetve a három éven aluli gyerekek (234 fő) részesültek ingyenes tejjelátásban.³⁶

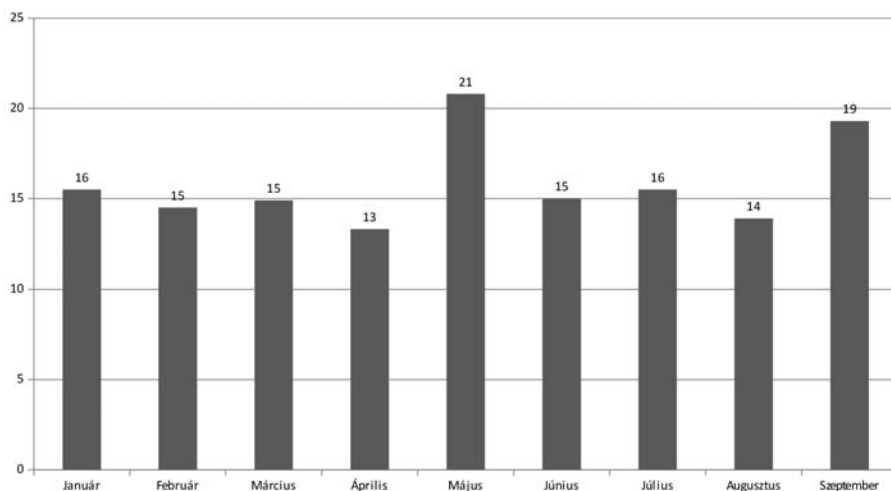
³⁴ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 287., 97. p.

³⁵ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 287., 104. p.

³⁶ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 287., 114. p.

4. ábra

A zöldkeresztes tejakció keretei között kiosztott fejadag mennyiségének alakulása Ungváron 1944-ben (liter)

A mindennapi tojásfogyasztást 1944-ben nem sikerült Ungvár vezetésének megfelelő mennyiségben biztosítani. 1944 első felében 11 695 kg tojást osztottak szét, ami a szükségletek 70%-át fedezte. Ezért leginkább a városban pusztító baromfivész volt a felelős.

1944-ben a húsellátásban voltak némi zavarok Ungváron, aminek több oka volt. A legfőbb, hogy a közellátásügyi minisztérium a honvédség szükségletének fedezésére a polgári célú vágómarha- és vágóborjú-mennyiséget lecsökkentette a városban. Ugyanakkor a miniszterelnökség szigorúan megtiltotta az állatrekvirálásokat a Magyar Királyi Honvédség számára abban az esetben, ha az állattulajdonos csak egy szarvasmarhával vagy két igavonó állattal rendelkezett.³⁷ A honvédség tagjai által Kárpátalján elkövetett jogtalan állatrekvirálásokról nincs tudomásunk. Ungvár thj. városnak 1944. év első felére 90 darab szarvasmarhát kellett kötelező jelleggel beszolgáltatnia.³⁸ Másrészt a vágásra kijelölt állatokat nem mindig kapták meg időben a vágóhidak az Állatforgalmi Központ helyi kirendeltségeitől, ami több alkalommal is csúszást okozott a hús szétosztásánál. Ezt fokozták a szállítási nehézségek. 1944 első felében az Állatforgalmi Központ 578 darab vágómarha és 998 darab vágóborjú levágását engedélyezte a városnak közfogyasztási célokra.³⁹

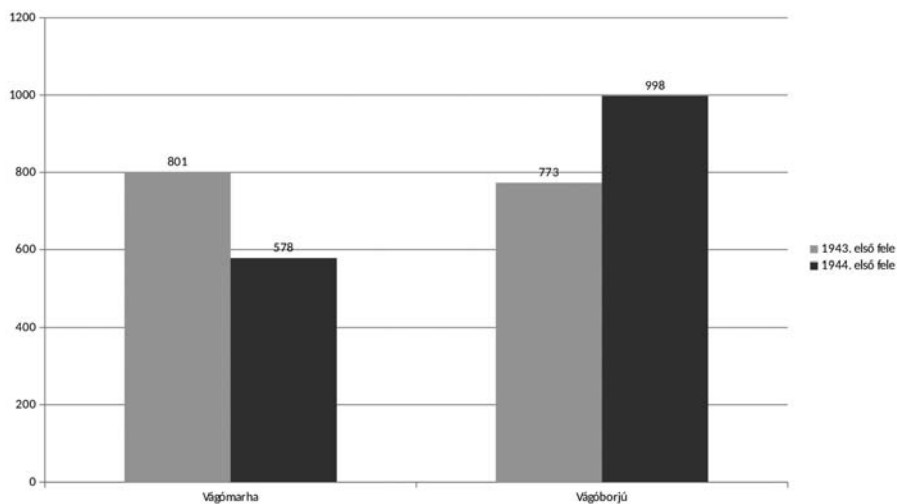
³⁷ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 235., 1. p.

³⁸ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 235., 6. p.

³⁹ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 6. p.

5. ábra

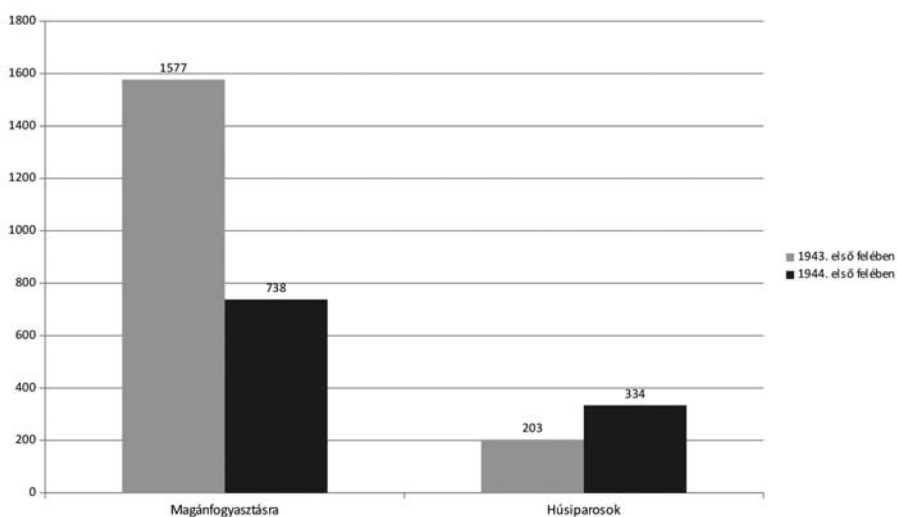
A közfogyasztásra engedélyezett szarvasmarhavágások száma Ungváron

1944 első felében a levágásra meghatározott szarvasmarha-mennyiség nem fedezte a város szükségletét, csakúgy, mint 1943 első felében sem.⁴⁰

6. ábra

A magánfogyasztásra engedélyezett sertésvágások száma Ungváron

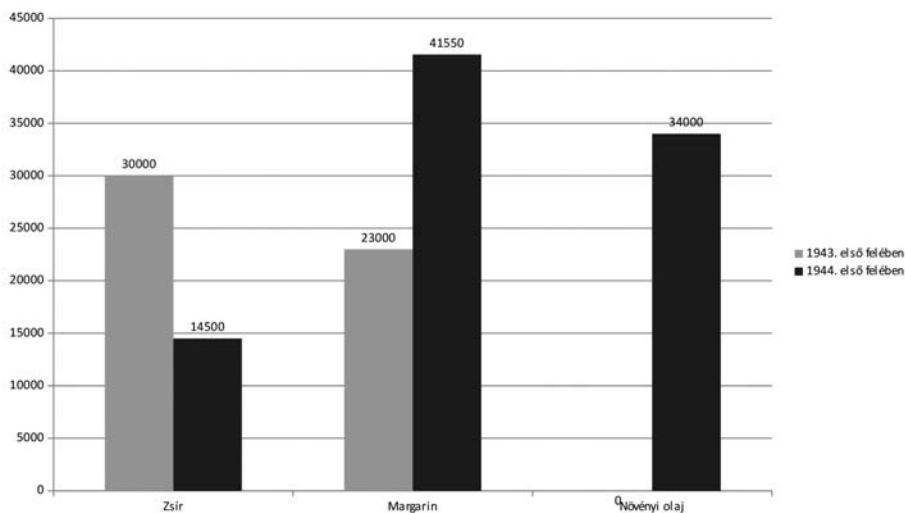
⁴⁰ KTÁL Fond 158., op. 3., od. zb. 79., 5-6. p.

Ungváron az év első felében a magánháztartások számára 738, míg a húsiparosok közfogyasztásra 334 darab sertést vágtak le, amelyből 8259 kg zsírt állítottak elő.

Ez a mennyiség messze nem elégítette ki a város szükségleteit. A bérhízlalddákkal sem köthetett szerződést a város képviselőtestülete – azok magas árai miatt. Ezért a hiányzó hús- és zsírellátás fedezése miatt a polgármester a Magyar Királyi Közellátásügyi Minisztériumtól a város részére zsírellátást kérvényezett. A minisztérium ezt támogatta is, és a település részére 1944 első felére 90 050 kg zsiradékot utalt ki, amelyből 14 500 kg zsír, 41 550 kg margarin és 34 000 kg növényolaj volt.⁴¹

7. ábra

A Magyar Királyi Közellátásügyi Minisztérium által jóváhagyott zsírsegély Ungvárnak (kilogramm)

Ungváron a zsír fogyasztói ára az év folyamán jelentősen nem változott. Egész évben 5 pengő 60 fillérbe került egy kiló állati eredetű zsír. Az év augusztusában ezt az árat Jurcsek Béla közellátási miniszter rendeletben is szabályozta.⁴² Az ungvári zsírár az országos átlagnál drágábbnak számított, ami 1944 minden hónapjában 5 pengő 20 fillér volt.⁴³ Ezzel szemben az Észak-

⁴¹ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 6. p.

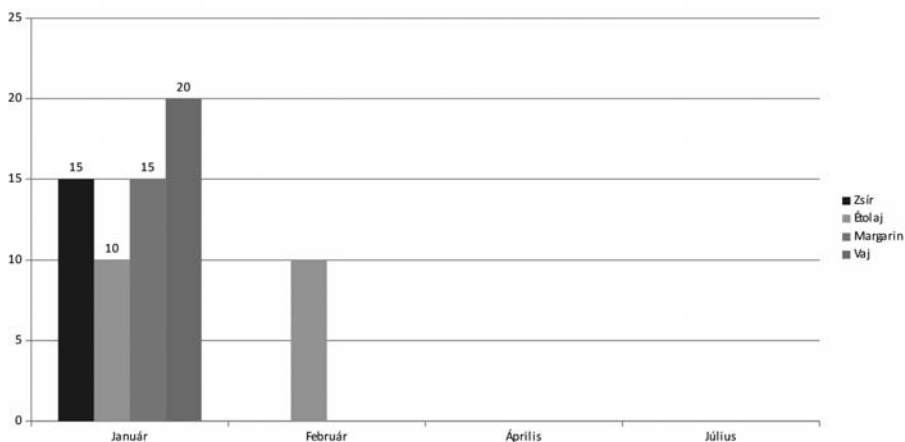
⁴² *Kárpáti Híradó*, 1944. augusztus 4., 5. p.

⁴³ *Statisztikai Szemle*, 1944/7-8., 377. p.

keleti Hadműveleti Terület második legnagyobb városában, Munkácson a 4 pengő 90 fillért kértek a zsír kilogrammjáért.⁴⁴

8. ábra

A zsírjegyre kiosztott fejadagok alakulása 1944-ben Ungváron (dekagramm)*

* A fel nem tüntetett hónapokra vonatkozó adatok nem maradtak fenn.

A havi fejadagok biztosítására nem minden alkalommal állt rendelkezésre a szükséges mennyiségű zsír. Ez januárban és áprilisban volt így, ekkor ételaj szétosztásával orvosolta a város közellátásügyi hivatala a lakosság zsírszükségletét.⁴⁵ Februárban a zsírszükségletüket a városlakók vagy zsírral, vagy pedig margarinnal orvosolhatták.⁴⁶ 1944 nyarára viszont a készletek kimerülhettek, ugyanis a zsírfejadagot csak 20 dkg vaj megvásárlásával lehetett megoldani.⁴⁷

A hús ára is szinte állandó volt Ungváron, érdemben nem változott az év folyamán. Viszont a zsírhoz hasonlóan szintén drágább volt, mint az országos átlag. 1944 első nyolc hónapjában az elsőosztályú marhahúsért kilogrammonként Ungváron átlagosan 5 pengő 10 fillért kértek,⁴⁸ ezzel szemben az országos ár az év minden hónapjában átlagosan 4 pengő 10 fillér volt.⁴⁹

Ungvár termelőinek beszolgáltatási kötelezettsége érdekesen alakult 1944 első felében. A háborús körülmények ellenére a város gazdálkodói a beszol-

⁴⁴ Az Őslakó, 1944. július 2., 2. p.

⁴⁵ Kárpáti Híradó, 1944. január 6., 5. p.

⁴⁶ Kárpáti Magyar Hírlap, 1944. február 29., 3. p.

⁴⁷ Kárpáti Magyar Hírlap, 1944. július 4., 4. p.

⁴⁸ Kárpáti Híradó, 1944. augusztus 4., 5. p.

⁴⁹ Statisztikai Szemle, 1944/7-8., 377. p.

gáltatásoknak teljes mértékben eleget tettek. Az I. csoportba tartozó kenyérgabonából például a gazdák az előírtnál 26 847 egységgel – 26 847 kg búzával – többet szolgáltatottak be. Csakúgy, mint a III. kategóriában, a szabad választású termények esetében is, ahol a többlet 31 932 egységet mutatott. Egyedül a II. csoportban előírt zsírbeszolgáltatást nem tudták Ungvár gazdálkodói előállítani (67 865 egység hiány), aminek elsősorban a zsírbeszolgáltatás mértékének hibás központi meghatározása volt az oka. Ugyanis a központ nem számolt azzal, hogy a város nem rendelkezett a megfelelő minőségű mezőgazdasági termőfölddel, illetve zsírirányú sertéshízlalással.⁵⁰ Ezek nélkül a zsírbeszolgáltatás lehetetlen volt, és csak a családok ellátását veszélyeztette.

3. táblázat

A Közellátási Hivatal 1943. július 1. – 1944. június 30. közötti termelési évre a város területén lévő gazdaságok számára meghatározott kötelező beszoolgáltatások mértéke

	Előírt beszoolgáltatás	A gazdák beszoolgáltatása	Hiány / többlet
I. csoport: kenyérgabona	169 486 egység	196 333 egység	26 847 egység
II. csoport: zsíradék	183 495 egység	115 620 egység	-67 875 egység
III. csoport: szabad választású termény	550 455 egység	583 387 egység	31 932 egység

Amíg a kötelező beszoolgáltatások viszonylag stabilak voltak, addig a város faellátása már rosszabb képet mutatott. Az év első felében jelentős zavarok mutatkoztak a tűzifaellátásban, aminek több oka volt. Elsősorban a szükségesnél kevesebb famennyiség központi kiutalása. A Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium ugyanis a város részére 36 ezer km³-t utalt ki 1943 végén, ami a szükségesnél sokkal kevesebb volt.⁵¹ Ezt súlyosbította, hogy a városban – csakúgy, mint a hadműveleti terület többi részén 1943/1944 telén – virágkorát élte a faárusítás feketepiac, illetve az illegális fakereskedés. Január végére tapintani lehetett a tűzifahiány miatt kialakult feszültséget a főispáni, illetve pártszervezeti üléseken.⁵² Az illegális tűzifa-kereskedés letörésére a városvezetés jegyrendszert vezetett be, amelyet a közellátási ügyosztályon igényelhetek az érintettek. Ám ennek ellenére 1944 első felében a tűzifa-visszaéléseket teljes mértékben nem sikerült felszámolni. Beszédese adat, hogy 1944 első hat hónapjában Ungváron 32 árdrágító visszaélés esetében tett feljelentést és indított büntető eljárást a város polgármestere.⁵³

⁵⁰ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 7. p.

⁵¹ Uo.

⁵² Kárpáti Híradó, 1944. január 16., 3. p.

⁵³ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 7. p.

A város közellátási ügyosztálya az 1944. év első felében 3100 ügyiratot iktatott be, amelyből az év augusztusáig 90%-át dolgozták fel (1943 első felében ez az arány 2%-ot tett ki).⁵⁴ A Közellátási Alap⁵⁵ bevétele az év első felében 121 299 pengőt tett ki, míg kiadásai 83 912 pengőre rúgtak. Maradványa 37 387 pengő volt az első félévben, ami a háborús körülményekre való tekintettel igen kedvezőnek mondható.⁵⁶

Közben a város Közélelmezési Alapjának állapota nem volt ilyen pozitív. 1944 első felében 362 738 pengő bevételt és 499 898 pengő kiadást mutatott, 137 159 pengő hiánnyal. A túlköltekezésnek az volt a legfőbb oka, hogy a törvényhatósági közgyűlés 1943 őszén 100 ezer pengő összeg kölcsönt engedélyezett az alapból a város tisztviselőinek beszerzéseire. A hiányzó összeget a város a felhalmozott 21 307 kg zsírból és margarinból fedezte 1944. év második felében.⁵⁷

A háborús kiadások, veszteség növekedésével, az ellátás beszükülő készletei miatt egyre nagyobb teret nyert a szegénység a városban. Ungváron szociális ellátásban – a kereseti lehetőségeket figyelembe véve – elsősorban a rászoruló öregeket, munkaképteleneket és a tehetetlen betegeket részesítették. A szociális munkát a város területén külső gondozók látták el, akik 1944-ben összesen öten voltak (ferences rendi szegénygondozó nővérek).⁵⁸

A szociális ellátást a város kiterjesztette a hadbavonultak családtagjaira is. Ezt egyrészt a városban működő Bajtársi Szolgálatba tömörült módosabb nőegylet végezte. A nők a gondozás anyagi fedezetét saját maguk adták össze. Tevékenységük fontosságáról az 1944 első felében elvégzett munkájuk számszerűsített adatai pontos képet adnak: kiosztottak 85 darab férfiruhát, 58 pár gyermekcipőt, 24 pár felnőttcipőt, 13 gyermekblúzt, 12 darab gyermeknadrágot, 4 darab szvettert, 51 pár harisnyát. Kiosztásra került továbbá 82 darab negyedkilós mosószappan és 116 méter ruhaanyag, 190 család kapott fél köbméter tűzifát. A Bajtársi Szolgálat 109 család részére 5705 pengő rendkívüli készpénzsegélyt osztott ki. Az anyagi juttatásokon kívül segítséget nyújtottak a hadbavonultak és szegények problémáinak megoldásában is. A szolgálat helyiségét 740 hadbavonult hozzátartozója kereste fel, és 91 esetben jártak el különböző (lakás, állásszerzés, orvosi ellátás stb.) ügyekben.⁵⁹

⁵⁴ KTÁL Fond 158., op. 3., op. zb. 79., 6. p.

⁵⁵ Az alapok a közigazgatás elkülönített vagyonkezelésű közintézményei voltak, amelyek önálló háztartással rendelkeztek. A hiány fedezésére az állami költségvetésből kaptak támogatást és hitelüket a következő évre is átvezethették. L.: MAGYARY: *i.m.*, 217. p.

⁵⁶ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 7. p.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 8. p.

⁵⁹ Uo.

A városban az ONCSA-telepen⁶⁰ 1944. február 1-től a MANSZ⁶¹ ungvári csoportja 70 személyes napközi otthont tartott fenn szegénygyerekeknek. Az intézményben a gyerekek a szakszerű gondozáson kívül teljes ellátásban is részesültek egész évben.⁶²

A város szociális ügyosztálya a szegénygondozás szempontjából 1944 első felében a következő tevékenységeket végezte:

- A szegénygondozó nővérek által gondozott és segítettek száma 200 fő. A számukra lakbér címén kifizettek 4294 pengőt, készpénzsegélyre 4140 pengőt, élelmiszer-utalványra pedig 9768 pengőt. Összesen 18 203 pengőt.
- A város szegényházában havonta átlagosan 50 fő szállt meg. A félévi kiadások összege 12 487 pengő volt.
- A városi népkonyhában 5993 gyerek és 11 866 felnőtt részesült ebédben, amire 10 409 pengőt fordítottak.
- A nyilvántartott munkaképesek, illetve csökkent munkaképesek átlagos létszáma: munkaképes családfő 589, csökkent munkaképes 69 fő volt a városban.
- Ingyenes orvosi és gyógyszerellátásban részesült 1261 személy. A gyógyszersegély mértéke 1944 első felében Ungváron 5754 pengőt tettek ki.
- A szociális ügyosztály ingyenes temetést biztosított 14 felnőttnek és 14 gyerekeknek. Az temetések összköltsége 1260 pengőt tett ki.
- 1944 első felében a zöldkeresztjes tejakció keretein belül 290 várandós és szoptatós anya, 189 csecsemő és 225 három éven aluli kisgyerek részesült tejszegélyben. A kiosztott tejmenyiség 10 984 liter volt, 5711 pengő értékben.
- 1944 első felében a szociális hivatal két fiatal házaspárt támogatott pénzkölcsönnel, amelynek mértéke 3500 pengő volt.⁶³

A háború előrehaladtával egyre fontosabb kérdés lett a hadigondozás. A hadigondozás alapvető ellátását jelentette a központi hadisegély-folyósítás minden hónapban. Ungvár hadisegély-ügyosztályán az első félévben 1460 hadisegélykérvényt iktattak be. Az ügyek kivizsgálása folyamatosan történt. Az év első felében 4233 család részére 357 859 pengő hadisegélyt folyósítottak.⁶⁴

⁶⁰ ONCSA = Országos Nép- és Családvédelmi Alap.

⁶¹ Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége: 1918. november – 1946. július 20. között működő, keresztény nemzeti szellemben szervezett asszonyszövetség.

⁶² KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 8. p.

⁶³ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 9. p.

⁶⁴ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 8. p.

Műszaki fejlesztések és állagmegőrzések

Az 1944. év folyamán az infrastrukturális fejlesztésekre és karbantartásokra nagyban rányomta bélyegét a nehéz anyagbeszerzés és -szállítás, valamint a munkaerőhiány. Ungvár műszaki ügyosztálya erre előre felkészült, és az anyagbeszerzéseket nagyrészt 1943. november–december folyamán megkezdte, az építési munkálatokat pedig közvetlenül tavasszal, az időjárási lehetőségek szerint.

Az *útépítés és karbantartás* a katonai harcjárművek jelenléte miatt állandó feladat volt 1944-ben. A katonai átvonulások, különösen a lánctalpas járművek erős rongálásokat okoztak a városi utak burkolatában. A javítási munkák végrehajtását az állandó erős átvonuló forgalom nagyon megnehezítette. Az aszfaltutak megvédésére útjelző táblák elhelyezésével kísérletezett a városvezetés, hogy a rossz állapotú utakat tehermentesítsék. A több nyelven írt táblákat a harcjárművek vezetői azonban nem vették figyelembe. Az útépítések közül a legnagyobb jelentőségű munka Ungváron 1944-ben a Vásártér és Újváros utcák kiskockakövel való átburkolása volt. Ez az útszakasz volt az átmenő forgalom legfontosabb része. A Bercsényi utcát és Széchenyi tér közötti útszakaszt, a Csatorna utcát és Ungpart utcát részben javíttatta a nyár folyamán a város. Aszfaltfoltozást a Szamovolszky úton és a Horthy Miklós téren végeztek.⁶⁵

A háborús állapotok ellenére *járdaépítés* is zajlott 1944-ben Ungváron. Az Újváros utcában salakjárdát, a Huszár és Erdélyi utcákban kavicsjárdát, Csuhá István utcában és Szent István hídon mozaikjárdát készített a város.⁶⁶

A *csatornázási* munkálatok 1944-ben a város előre elkészített tervei szerint kezdődtek meg. Azonban a háborús viszonyok jelentős mértékben lassították, olykor megakadályozták a városcsatornázási munkákat. Emiatt 1944-ben a régi csatornák fenntartására kényszerült a település. Felújították többek között a legrégebben épített ungvári csatornát is, amelyet 1799-ben létesítettek. 1943-ban és 1944-ben többször is beomlottak azok a csatornák, amelyeket 1858-ban, 1883-ban és 1912-ben építettek. Részben ezek, másrészt pedig a Rákóczi, Kazinczy, Honvéd utcákban, illetve a Drugeth téren került sor csatornajavítási munkálatokra.⁶⁷

A város vezetése a műszaki beruházásokon belül *parkosítást* is végzett. A város a vármegyeházán lévő modern üvegházat átvette. Ez lehetőséget nyújtott arra, hogy további parkosításokat hajtsanak végre. Ennek keretei között leginkább fásítást végeztek az útvonalak mentén, főként a Váralja utcát telepítették be.⁶⁸

⁶⁵ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 9. p.

⁶⁶ Uo.

⁶⁷ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 10. p.

⁶⁸ Uo.

1944 februárjától egyre gyakrabban fordultak elő ellenséges bombázások Magyarország területén. A civil veszteségek mérséklésére a honvédelmi minisztérium fokozta az *óvóhelyek* építésének ütemét. 1944 augusztusáig Ungváron 160 óvóhelyet készítettek el, ez 9745 személy védeltségét biztosította. A zsidók által hátrahagyott ingatlanokból 64 házat alakítottak át óvóhellyé. További 40 ingatlan építése augusztusig még nem készült el. A város ezeken felül két 500 személyes és két 100 személyes nyilvános óvóhelyet is építtetett, amelyeknek munkálatai a beszámoló időpontjában (augusztus 16.) még tartottak. A már bekövetkezett légitámadások gyors kárelhárítása érdekében a városban légoltalmi műszaki mentőszolgálat működött.⁶⁹

Már 1943-tól komoly gondot okozott Ungváron a stabil *vízellátás* biztosítása.⁷⁰ Ennek érdekében a város 1944 februárjában vízműépítésbe kezdett.⁷¹ Ezek a munkálatok 1944 augusztusára olyan stádiumba kerültek, hogy az ideiglenes üzemet be lehetett indítani. A megépített új berendezés kapacitása 120 m³/óra volt. Az augusztusi üzembe helyezéskor csak felezett teljesítménnyel működött a vízmű, mivel a teljes kapacitáshoz még néhány berendezés hiányzott, amelyek leszállítása a háborús körülmények miatt akadályokba ütközött. A telep működését nehezítette, hogy a vízműtől is egyre több alkalmazottat hívtak be katonai szolgálatra; az ő hiányukat a városi vezetők átcsoportosításokkal pótolták, így a vízellátásban nagyobb zavarok nem álltak be. Ez azért fontos, mert Ungvár vízfogyasztása látványosan megemelkedett a katonai beszállások miatt, a napi 2400–2800 köbméterről napi 3600 köbméterre. E megnövekedett fogyasztás miatt a város 1944 augusztusában elhatározta, hogy a szivattyútelepet is fejleszteni kell. A szivattyútelep gépi felszerelését volt zsidó tulajdont képező gépműhelyek igénybevételével tudták csak korszerűsíteni. A vízmű műhely részére korszerű 20 fős boltozatos óvóhelyet is építettek. A légitámadások pusztításának mérséklésére a városban a vízműberuházások keretei között oltókútát is létesítettek. Az egyiket a Széchenyi téren, a másikat a rendőrkapitánysággal szemben lévő parkban. E kutak célja az volt, hogy ha egy esetleges légitámadás a vízműhálózatot megrongálja, és a vízszolgáltatásban zavarok álltak volna be, a kutak biztosítják a tűzoltáshoz szükséges oltóvizet. A vízműhálózat elavultsága is egyes szakaszokon komoly veszélyeket rejtett magában a zavartalan vízellátás szempontjából. Ettől eltekintve 1944-ben Ungváron pusztán egy alkalommal került sor csőrepedésre. Azonban a csőrepedés miatt több napig víz nélkül maradtak az érintettek, mert az azonnali helyreállítást a légoltalmi kötelezettségek akadályozták, mivel nem lehetett fényszórókat használni az elsötétítési előírások miatt.⁷²

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 389., 1. p.

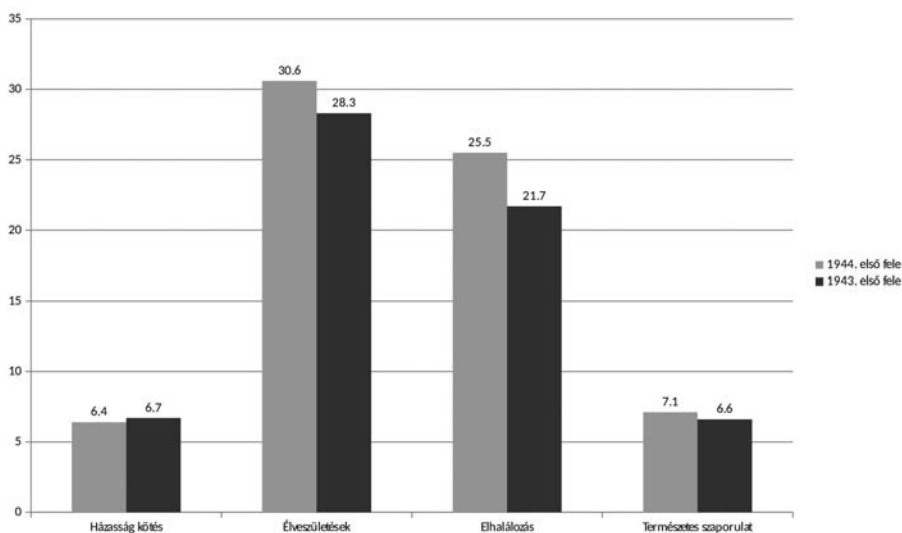
⁷¹ *Kárpáti Híradó*, 1944. február 10., 4. p.

⁷² KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 11. p.

Közegészségügy

(*Népmozgalom*) Ungvár thj. város 1944 első felére vonatkozó demográfiai adatai viszonylag pozitív képet mutattak. Az élveszületések aránya 1943 első feléhez viszonyítva növekedett (2,3%-kel), csakúgy, mint az elhalálozások aránya is (3,8%). A természetes szaporulat a városban 1944 első hat hónapjában 7,1%-es növekedést mutatott.

9. ábra
Ungvár népmozgalmi adatai (%)

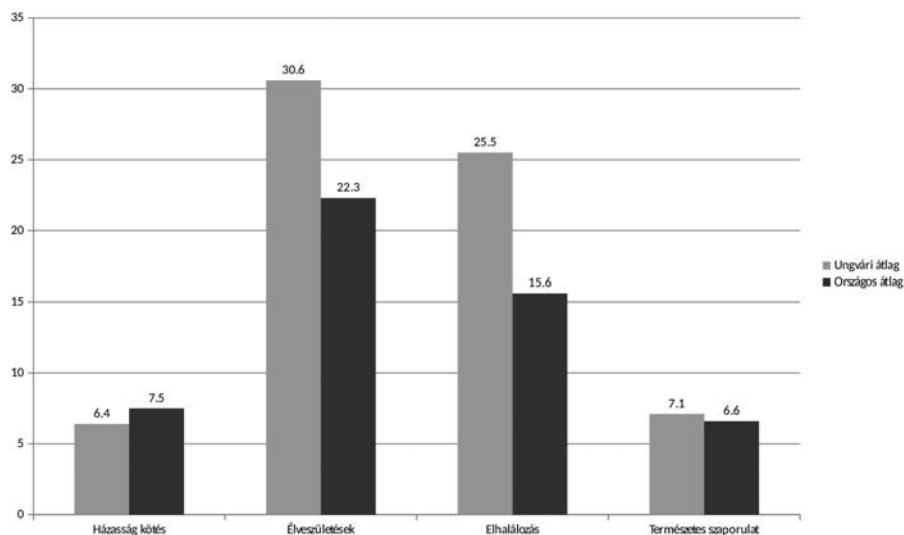

Forrás: KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 408., 6. p.

A város legfontosabb demográfiai adatainak az országos adatokkal való összehasonlítása eredményeként a következő konzekvenciákat vonhatjuk le 1944 első felére vonatkozólag. Ungváron a demográfiai adatok szinte minden kategóriában magasabbak voltak, mint az országos átlag. Az élveszületések aránya Ungváron 8,3%-kal, az elhalálozás aránya 9,9%-kal, míg a természetes szaporodás 0,5%-kal volt magasabb az országos átlagnál. A házasságkötések aránya volt az egyedüli kivétel, amelyben az országos átlag 1,1%-kal volt magasabb, mint az ungvári átlagérték.

10. ábra

Ungvár és a Magyar Királyság népmozgalmi adatai 1944 első felében (%)

(*Fertőző megbetegedések*) Ungvár thj. városban 1944. január 1. – június 30. között 344 fertőző megbetegedést regisztráltak a hatóságok. Ez 1943 hasonló időszakához képest a fertőző betegségek 60%-os növekedését jelentette. A fertőző megbetegedések közül a kiütéses tífuszos esetek száma nőtt látványosan. A bejelentett tífuszos megbetegedések (16 eset) közül egy személy az ungvári állami kórházban, három személy a kiütéses tífusz elleni védőoltóanyagot termelő ungvári intézetben fertőződött meg. További két személy tetvetlenítő járőrözés közben kapta el a betegséget, míg három személyt a városban létesített zsidó gettóban regisztráltak. Hét személy a város lakosai közül fertőződött meg. Ezek között egy pincér, egy műszaki munkás, egy háztartásbeli nő és egy cigány, akik Kárpátaljára már betegen érkeztek, csakúgy, mint egy tisztviselő, egy kereskedő és egy MÁV-pályamunkás.⁷³ A kiütéses tífusz kórokozója a ruhatetű volt. Ezért a hatóságok a védekezésben a hangsúlyt a tetvetlenítésre helyezték. A városban 207 lakáson és 8411 személyen végeztek tetvetlenítést. 1943 hasonló időszakához képest ez a lakások szempontjából 38%-os, a lakosság esetében pedig 31,2%-os növekedést jelentett.

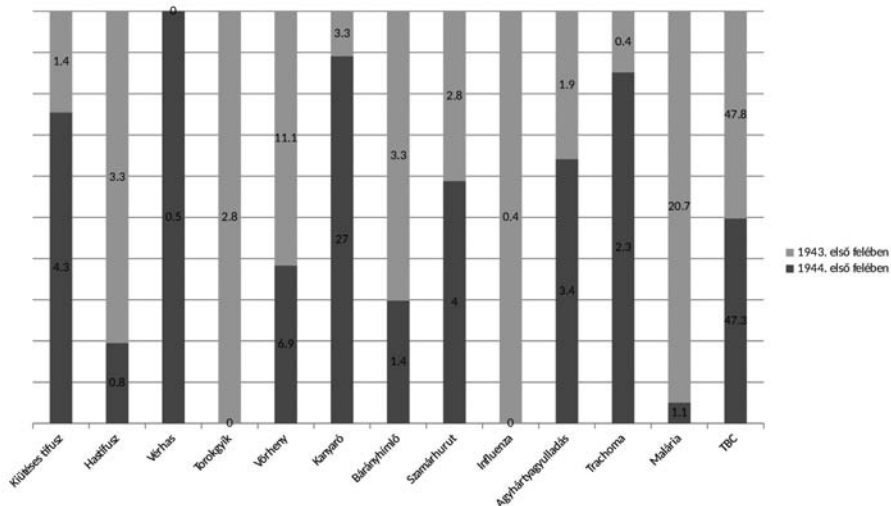
A hastífuszos megbetegedések száma a városban a felére csökkent, amiben nagy szerepe volt a védőoltásoknak. Míg 1943 első felében 777 oltást

⁷³ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 408., 7. p.

adtak be a hatóságok a betegeknek megelőzés céljából, addig 1944 hasonló időszakában ez a szám 1437 volt, vagyis a duplája.⁷⁴

Ezekon kívül jelentős mértékben megemelkedett a tuberkulózis (tbc-) megbetegedések száma is 1944 első felében az előző évhez képest.

11. ábra
Fertőző megbetegedések százalékos megoszlása Ungváron (%)

1944 első felében a fertőző megbetegedések közel feléért (47,3%) a tuberkulózis volt a felelős. 1943 első feléhez viszonyítva 1944 első hat hónapjában megemelkedett a kiütéses tífuszban megbetegedettek aránya 2,9%-kal, a vérhasban megbetegedetteké 0,5%-kal, a kanyaróban megbetegedetteké 23,7%-kal, a szamárhurutosoké 1,2%-kal, az agyhártyagyulladásban megbetegedőké 1,5%-kal, a trachomásoké (kötőhártya-gyulladás) 1,9%-kal. Ezzel szemben 1943 első feléhez képest 1944 első felében csökkent a hastífuszban megbetegedettek aránya (2,5%-kal), a torokgyík megbetegedés (2,8%), a vörheny (skarlát) (4,2%), a báránymimós megbetegedés (1,9%), az influenzás megbetegedés (0,4%), illetve a maláriás megbetegedés (19,6%).⁷⁵

(Beteg gondozás és szülészeti ellátás) A háborús körülmények között egyre nagyobb méreteket öltő szegénység kezelése Ungváron is komoly szociális feladatot jelentett. 1944 augusztusáig szegény betegellátásban 2197 fő részesült Ungváron. A születési ellátást Ungváron a Magyar Királyi Bábaképző Intézet

⁷⁴ Uo.

⁷⁵ Uo.

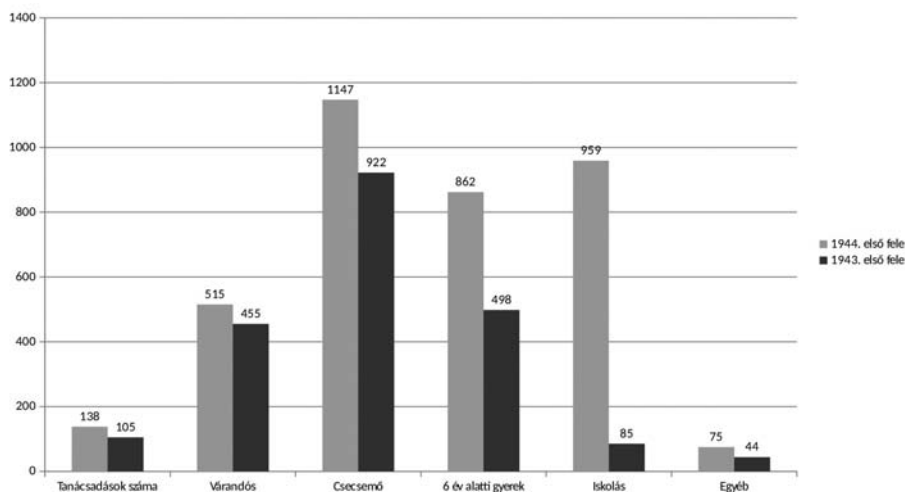
és a város területén működő hét okleveles szülésznő biztosította. A szülésznők (bábák) száma fokozatosan csökkent, mivel 1944 augusztusáig az ungvári szülések 80%-a a bábaképző intézetben folyt le.⁷⁶

1944-ben a gyógyszerellátás különleges állapotban volt Ungváron. Augusztusi állapotok szerint két állami és öt magángyógyszertár működött a városban. A belügyminiszter az 1939. IV. tc. 12. §-a alapján a Magyar Korona, az Uránia, a Korzó és az Őrangyal gyógyszertárak üzleti jogosítványait László Bélától, Halász Sándortól, Lendvai Aladártól, Elek Endrétől megvonta. A megvont jogosítványokat a belügyminiszter egyidejűleg átengedte Csizsár Árpádnak, Kisvölgyi Miron Mihálynak, Somogyi Gézának és Lám Istvánnak. A katonai szolgálatot teljesítő Somogyi Gézán kívül valamennyi új gyógyszerész tulajdonos megkezdte munkáját.⁷⁷

(Egészségvédelem) A jó közegészség megteremtésében meghatározó szerepe volt (és van) a korszerű megelőzésnek és felvilágosításnak. Nem volt ez másképp a háborús években sem. 1944-ben Ungváron az egészségvédelmi felvilágosítás és tanácsadás három jól elkülöníthető tevékenységből állt: általános egészségvédelmi szolgálat, szakgondozás (tüdő- és nemibeteg-gondozás) és gyermekvédelem.

12. ábra

Az általános egészségvédelmi (ingyenes tanácsadás) szolgálat Ungváron*

* Forrás: KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 14. p.

⁷⁶ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 13. p.

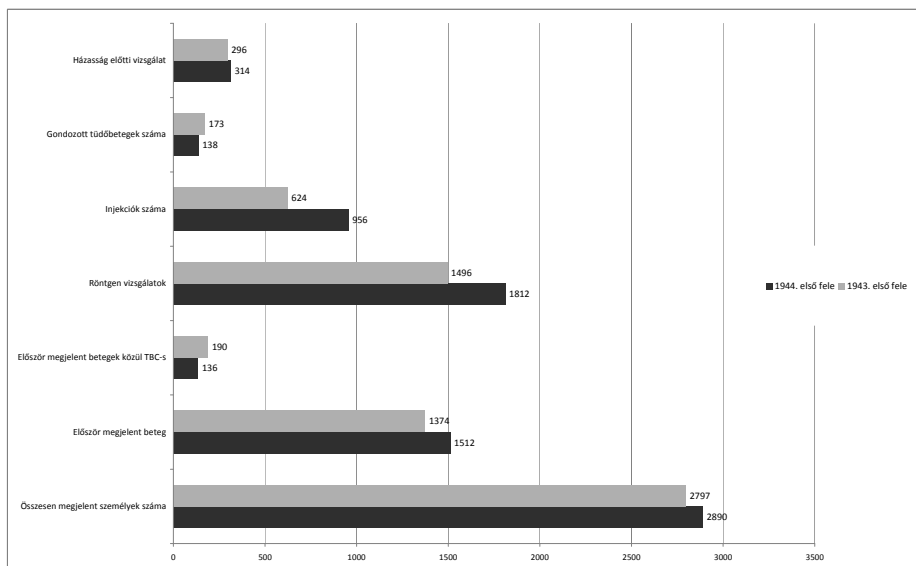
⁷⁷ KTÁL Fond 47., op. 1., op. zb. 407., 14. p.

Az általános egészségvédelmi szolgálat keretein belül a zöldkeresztes (ingyenes) egészségvédelmi szolgálatot (tanácsadást) kell értenünk ebben az időszakban, amely legfőképp az emberek egészségének és munkaképességének gyors helyreállítására törekedett.⁷⁸ Az általános egészségvédelmi szolgálat további két részre tagolódott Ungváron: az orvosi tanácsadásra és a védőnői családgondozási tevékenységre. Orvosi és védőnői szaktanácsadásért összesen 3558 személy fordult Ungváron, ami 1943 első feléhez képest 70%-os növekedést jelentett. A többségében rendelőintézetekben fogadó orvosoktól eltérően a védőnők kiszállásokat is végeztek, 1944 első felében 3101 alkalommal, ami 11%-kal volt kevesebb az egy évvel korábbi időszakhoz képest.

Az egészségügyi szakgondozás tulajdonképpen a Tüdőbeteg-gondozó és a Nemibeteg-gondozó Intézetek tevékenységét jelentette. Az Ungváron működő tüdőgondozó működési fennhatósága nemcsak a város területére terjedt ki, hozzá tartozott Ung vármegye ungvári járása és az ungi közigazgatási kirendeltség Ung vidéki járása. Az intézet munkáját egy vezető orvos és egy gondozónő látta el 1944-ben. Munkájuk jelentős hányadát a betegek felkutatása és rendszeres, törvényben elrendelt szűrő- és ellenőrző vizsgálatok tették ki.⁷⁹

13. ábra

Az Ungvári Tüdőbeteg-gondozó Intézet működésének kimutatása

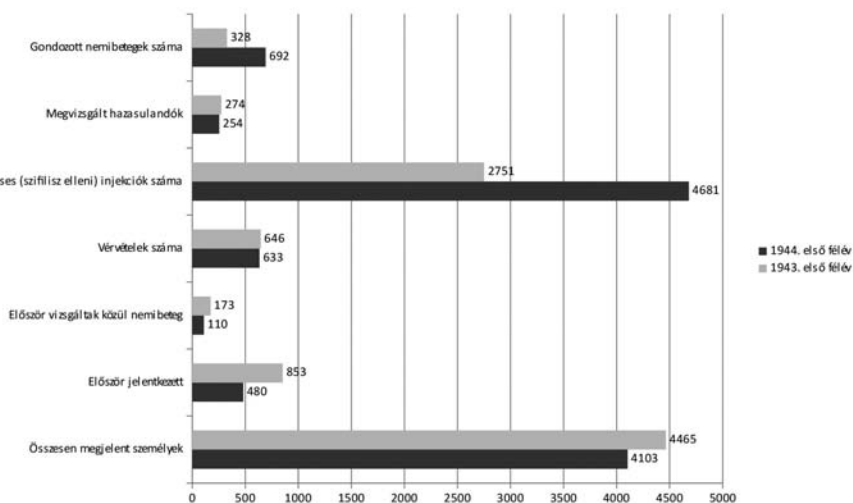
⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo.

A szakgondozás másik részét a nemi megbetegedések visszaszorításáért felelős Nemibeteg-gondozó Intézet tevékenysége jelentette. Az intézet működése nem csak Ungvárra terjedt ki. A tüdőgondozótól eltérően ennek az intézet a fennhatósága nemcsak Ung vármegyére, hanem az egész ungi közigazgatási kirendeltség területére kiterjedt. A munkakört egy vezető orvos és egy gondozónő látta el. A nemi-beteggondozó fő feladata a megbetegedettek gyógykezelése volt. Ezen kívül az intézet végezte a házasság előtti orvosi vizsgálatokat is. A vizsgálatokat végző orvos gyanú esetén szakvizsgálatra a nemibeteg-gondozóba küldhette a házasságú feleket. Az intézet a betegségek megelőzését célzó munkálatokat is végzett, működési területén a polgárságból szerveződő egészségvédelmi körök munkájában szaktanácsadással, előadásokkal vett részt.⁸⁰

14. ábra

Az ungvári Nemibeteg-gondozó Intézet működésének kimutatása

A nemi megbetegedések számában 1944 első felében végbement jelentős emelkedés a hadieseményeknek, a növekvő katonai jelenlétnek volt betudható a város vezetése szerint. A növekedés megállítására és a nemibetegek felkutatására a szükséges intézkedéseket a rendvédelmi és ellenőrző szervekkel a város gyakorolta.⁸¹

⁸⁰ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 15. p.

⁸¹ Uo.

Ungvár lakosságának egészségvédelmét biztosította harmadrészt a gyermekvédelem. A város területén 1944-ben egy bölcsődével is rendelkező állami óvoda, hat állami óvoda és három felekezeti óvoda működött.⁸² Ezekben az intézetekben az óvónői teendőket kilenc állami és három szerzetes óvónő látta el. Rajtuk kívül a MANSZ ungvári csoportjának vezetősége az ONCSA-telepen 1944 februárjától napközi otthonos óvodát tartott fent.

A városban működő kisdedovók a háború utolsó évében komplex feladatokat végeztek. Egészségügyi, szociális és nevelési célokat valósítottak meg. Az állami gyermekmenhely által kihelyezett gyermekek száma 78 volt 1944-ben. A gyermekek elhelyezését és gondozását a városvezetés szűrőpróbaszerűen ellenőrizte, és kielégítőnek ítélte.⁸³

Egészségvédelmi-szociális munka is zajlott Ungváron. Ez leginkább zöldkeresztes tej- és cukorakciókat, női tejakciókat, babakelengyék szétosztását jelentette. A belügyminisztérium 1944 első felében 6 ezer pengőt biztosított zöldkeresztes tejakciók kiadásaira Ungvár városában. Ezen felül a zöldkeresztes cukorakció keretei között 1100 kg cukorra szóló utalványt bocsátottak a város rendelkezésére ingyenesen.⁸⁴

1944-ben már komoly gondot okozott a csecsemők ellátásához elengedhetetlen textil biztosítása. Ungvár thj. város egyedül az országos egészségvédelmi szövetség által kiutalt textiltől tudta az újszülöttek ellátását biztosítani. A korabeli tapasztalatok szerint ez pusztán a szükséges mennyiség 10%-ára volt elegendő.⁸⁵ A textilhány a háború állandó kísérőjelensége volt Ungváron. A felállított körzeti textilbizottság 1944. április 9-én megtiltotta a kereskedőknek a textilárusítást, és a készletek (ide tartoztak ekkor már a zsidó üzletekben lefoglalt készletek is) állami felügyeletét rendelték el, ami azt jelentette, hogy bevezették a textiljegyzendszert is.⁸⁶ Miután a városból a zsidó lakosságot deportálták, a képviselő-testület kérvénnyel fordult Reményi-Schneller Lajos pénzügyminiszterhez. Megkérték, hogy a zsidók lefoglalt ingóságai-ból a textilanyagokat, szöveteket bocsássa a város egészségügyi ellátásának céljaira.⁸⁷ Ám hogy erre milyen válasz érkezett a pénzügyminisztertől, arról nincsenek információink.

(Közegészségügyi rendészet) A kormány a közegészséget rendszeres ellenőrzésekkel, olykor szankciókkal is igyekezett javítani. Ezért preventív céllal közegészségügyi rendészetet tartott fenn. Ezt rendőrorvosok és a rendőrség ungvári kapitányságánál dolgozó városi orvosok látták el. Feladatuk 1944-

⁸² KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 16. p.

⁸³ Uo.

⁸⁴ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 17. p.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ *Kárpáti Híradó*, 1944. április 9., 11. p.

⁸⁷ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 17. p.

ben leginkább két területre terjedt ki: rendőrorvosi tevékenységre és ivóvíz-ellenőrzésre.⁸⁸

Ungvár területén a rendőrorvosoknak 20 alkalommal kellett hullaszemlét végezniük 1944 első felében. Feladataik közé tartozott a városban működő prostituáltak rendszeres egészségügyi vizsgálata. 1944 első felében Ungváron a hivatalos adatok szerint 16 kéjnéőt tartottak bejegyezve.⁸⁹

Az ivóvíz ellenőrzése leginkább a víz kémiai és bakteriológiai vizsgálatát foglalta magában. Ezeket a vizsgálatokat az Országos Közegészségügyi Intézet ungvári fiókállomása végezte, és az eredményekről rendszeresen tájékoztatta a városi rendőrkapitányságot. A vizsgálatok tárgyát leginkább magánkutak képezték. 1944 első felében Ungvár városában 195 ilyen kutat vizsgáltak meg a szakhatóságok, amelynek 15%-ában (30 kút) kólibaktérium-fertőzést állapítottak meg. Ezeket a közegészségügyi rendészet a fertőzés megállapítása után azonnal lezárta, és megkezdte a fertőtlenítést.⁹⁰

A közegészségügyi közrendészet feladata volt továbbá az alapvető élelmiszerek, illetve az élvezeti cikkek előállítási módjának, fogalmazásának és kezelésének periodikus, szűrőpróbaszerű ellenőrzése. 1944 első felében 77 ilyen jellegű kiszállást végeztek a rendészek Ungváron. Ehhez hasonló ellenőrző razziákat 228 esetben végeztek valamelyik ungvári élelmiszert kiszolgáló, el-
árúsító üzletben.⁹¹

(Hatósági orvosi szolgálat) A legfőbb hatósági orvosi szolgálatot a magyar királyi tiszti főorvos látta el Ungvár thj. városban. Ő egyúttal Ung vármegye tiszti főorvosa is volt. Ezt a pozíciót 1944-ben dr. Biringer Károly töltötte be.⁹² 1944-ben az orvosi szolgálathoz tartozott még a tiszti főorvos mellé beosztott magyar királyi tiszti orvos és három városi orvos is. A kötelező katonai szolgálat meghatározta a hatósági orvosi szolgálat munkáját is. Az év elején katonai szolgálatát töltötte két városi orvos, dr. Radó Pál és dr. Hanzséros Jenő.⁹³

Közjogi, iparhatósági, katonai és rendőri büntetőbírói tevékenység

1944. január 1-jétől augusztusig a Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 259 ungvári lakos részére adott ki állampolgársági bizonyítványt, és 14 ungvári polgári lakost honosított, illetve 112 darab illetőségi bizonyítványt adott ki. Ugyanebben az időszakban Ungvár thj. város I. fokú iparhatósága 37 ipar-

⁸⁸ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 16. p.

⁸⁹ Uo.

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Uo.

⁹² KTÁL Fond 158., op. 1., od. zb. 270., 1. p.

⁹³ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 17. p.

jogosítványt adott ki, ezekből 15 képesítéshez volt kötve, 10 kereskedési engedély, hét engedélyhez kötött igazolvány, míg öt egyéb tárgyú jóváhagyás volt. Ebben az időintervallumban 35 személy mondott le iparüzési engedélyéről. A városi anyakönyvi kerületnél 631 születést, 152 házasságot és 515 halálozást jegyeztek be a hatóságok január és augusztus között.⁹⁴

A város katonai ügyosztályánál az év első felében megtörtént az elmaradt személyek utószorozása. Elkészítették a toborzáson alkalmatlannak minősített, 1909–1914. évbeli hadkötelesek nyilvántartását és megtörtént ezek szorozása. A városi katonai ügyosztály legfőbb tevékenységét főleg a magyar és német véderő beszállásolásainak megoldása tette ki. A város I. fokú rendőri büntetőbíróóságánál 103 darab kihágási és 11 darab kisebb polgári bírászkodási ügyet jegyeztek be. Az 1944. év első felében két vadász- és 154 halászenvedélyt adott ki rendőrhatalóság.⁹⁵

Összegzés

Ungvár számára 1944 az utolsó háborús évnek számított, amit az október 27-én bekövetkezett szovjet megszállás zárt le. Az őszi szovjet megszállás miatt Ungvár 1944 második felére vonatkozó pénzügyi, közellátási, közéleti információk nem kerültek összesítésre. Ezért csak az év első feléről készült polgármesteri beszámoló alapján rekonstruálhatók a város mindennapjai.

Az Északkeleti Hadművelési Terület székhelyeként 1944 nagy részében viszonylag nyugodtak voltak a város mindennapjai a polgármesteri jelentés alapján. Pozitívumnak volt mondható, hogy a város vezetőségének viszonylag alacsony pótdátot (63%) kellett kivetnie a hiányok fedezésére. Ezzel szemben 30%-os hiányt jelentettek a város költségvetésének az áprilisban bezárt zsidó üzletek megszűnt adóbefizetései. A háború ellenére a városban nem állt le a szegények segélyezése, bár a mértéke jelentősen csökkent. A ruházati, lábbeliakciók kezdeményezői a polgári egyesületek voltak (például a MANSZ), a kedvezményezettek között a hadiárvak és a hadiözvegyek voltak.

A háború miatt kialakuló zavarok a közéletben Ungváron is jelentkeztek, de nem állandó jelleggel. Az alapvető élelmiszerek biztosítása a szarvasmarha és a sertéshús esetében is gondot okozott. A központilag engedélyezett vágási keretszámok nem elégtették ki a város lakosságának szükségletét, ezért a főispán a közellátásügyi minisztériumhoz fordult segítségért. Jurcsek Béla közellátásügyi miniszter a város hús- és zsírelátásában mutatkozó gondokat orvosolta. Negatív tapasztalat volt az, hogy az orszá-

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ KTÁL Fond 47., op. 1., od. zb. 407., 18. p.

gos átlaghoz képest Ungváron a szarvasmarha- és a sertéshúst, illetve a zsírt drágábban lehetett megvásárolni. A vajellátásban is komoly gondok mutatkoztak, egyes hónapokban egyáltalán nem lehetett kapni. Viszont a cukor- és lisztellátást sikerült egész évben biztosítani a szükséges mennyiségben Ungváron. Sőt a liszt esetében az előző évhez képest a havi fejadagot még növelni is sikerült (16 dekagrammról 21 dekagrammra). A cukorellátás stabil volt, amit a zöldkeresztes akciók keretei között a szegény, illetve szociálisan rászoruló lakosságra is kiterjesztettek. Ugyancsak problémaként jelentkezett az ellátásban a szükséges tüzelőanyag-biztosítás. Ennek leginkább a központilag hibásan megállapított mennyiség, illetve az illegális fakeskedés volt az oka. A teljes közellátást a jegyrendszer jellemezte.

A népmozgalom 1944 első felében igazi meglepetéssel szolgált. Ungvár lakosságának a természetes szaporulata (7‰) magasabb volt, mint az országos átlag (6,6‰). Az év elején erős tífuszjárvány ütötte fel a fejét, amely Ungváron is 16 megbetegedést eredményezett. A gyors hatású reakciónak köszönhetően (karanténok) a járványt sikerült elkerülni. A korábbi évekhez képest megnövekedett a száma több fertőző betegségnek is, ami leginkább a háborús állapotoknak, legfőképp a katonai csapatmozgásoknak volt köszönhető. Ilyen betegségek voltak a tébécés, illetve a nemi megbetegedések. A háború ellenére, a készletek beszűkülése dacára a beteggondozás, az egészségvédelem, az ingyenes orvosi tanácsadások nem szűntek meg, sőt ha kis mértékben is, de megnövekedtek.